

ЗНАМЕНИТІ УКРАЇНЦІ

РОСТИСЛАВ
КОЛОМІЄЦЬ

МАРКО
КРОПИВНИЦЬКИЙ

Харків
«Фоліо»
2019

I
ТЕАТР ЖИТТЯ ЮНОГО МАРКА

Враження, що Кропивницький народився для українського театру. Хоча біографія його дитинства і юності ніби й не відповідає цьому. Ніби...

Так, його дитинство минуло поза театром, але було просякнuto, сказати б, драматичними театральними проявами в сім'ї, в родинному оточенні. Малий глядач Марко зростав у романтичній родині, в якій вирували бурхливі пристрасті, і на його очах відбувалися драматичні й мелодраматичні вистави життя.

Батько Лука Іванович, до речі, як і батько його друга і співника у майбутніх театральних починаннях Івана Тобілевича (Карпенка-Карого), походив із старовинного шляхетського роду, і майже все життя безуспішно намагався поновити себе у дворянстві. Ця історія пов'язана не стільки з підвищеною гоноровістю, хоча і цього не можна відкидати, скільки з одержанням суттєвих соціальних пільг, які б забезпечили родинам пристойне існування. Вона знайшла відбиток у комедії Кропивницького «Хоть з мосту в воду головою» і в комедії Карпенка-Карого «Мартин Боруля». До речі, «Мартин Боруля» став яблуком розбрату між членами обох родин. Батько Івана Тобілевича картав сина за глузування

і навіть деякий час не спілкувався з ним, а режисер Кропивницький якийсь час відмовлявся ставити цю п'єсу. Та все ж саме трупою Кропивницького «Мартин Боруля» був уперше виставлений у Новочеркаську, де Карпенко-Карий відбував заслання, а Кропивницький, уперше на українській сцені, створив образ Мартина Берулі. Пишу «Боруля», бо, як ви пам'ятаєте, саме ця описка у документі стала приводом для відмови Мартинові у дворянстві. В обох випадках драматург і актор спирались на реальні факти із перипетій сімейного життя обох родин. Як усе-таки драматично і трагікомічно перехрещуються долі у житті та в мистецтві...

Але не станемо випереджати події. Працюючи управителем маєтків князя Олексія Кантакузена на Херсонщині, Лука Іванович, ображений у своїх духовних пориваннях, виявив себе як людина крутої вдачі. За переказами, п'ятнадцятирічний задержуватий Лука влаштовував козацькі забави: виходив на поєдинок — один проти трьох, змагався у гарцюванні на конях. На гучних бенкетах, маючи гарний голос, любив виспівувати українські народні пісні.

До пари йому і мати Капітоліна Іванівна, позашлюбна дочка поміщиці й гусара, яка також любила гарцювати на коні та романтичні пригоди. Коли Маркові виповнилось п'ять років, мати серед білого дня втекла з дому з гусарським ротмістром, прихопивши молодшу дитину. Її жіноче щастя тривало недовго. Потім подалась у покоївки до графині, розважала гостей грою на фортеп'яно. Батько з горя запиячив, а колишня нянька Явдоха, яку батько викупив з кріпацтва і взяв собі за дружину, забрала на якийсь час владу в родині і повсякдень напивалась. І все це на очах у малого Марка. Він ховався від цього гарמידеру серед селянських дітей, відвідував вечорниці, виспівував народні пісні,

переймав народні звичаї. Капітоліна Іванівна лише через десять років повернеться у сім'ю.

Та зв'язок з Марком батьки підтримували завжди. Батько спонукав його до навчання у повітовій школі, а потім улаштував на канцелярську службу. Мати надала синові початкову музичну освіту. А Марко Лукич прихистив стареньку матір у своєму хуторі «Затишок», і вона доживала віку, милуючись творчими успіхами свого сина. Коли Кропивницький збирався писати автобіографію і починав розпитувати матір про подробиці свого дитинства, вона заборонила писати про її минуле, визнаючи тим, що на її душі лежить неспокутуваний гріх та сором, що гнітив її.

Зрозуміло, систематичного виховання Марко не отримав. Проте зростав сімейним улюбленцем, батьки опікувались ним, як могли. Спочатку Марка віддали на навчання до священника. Початкову освіту одержував у приватній школі шляхтича Рудковського. Та що то була за освіта? Жорстокий і деспотичний шляхтич брав у батька Марка чималі гроші за навчання, але про освіту учнів дбав мало, тримав їх у поганих побутових умовах, змушував працювати на себе.

Траплялося й таке. Якось у страшенну холоднечу, як згадував Марко Лукич, його примусили напувати худобу, а він забіг у хату, що була поруч з колодязем, погрітись. Худоба тим часом розбіглася по селу. Аж раптом до хати вбігає Рутковський, і як закричить, як затупотить ногами! А в школі велів покласти Марка на лаву, спустив штани і почав шмагати різкою. Відплативши «учителю» за таку науку нагайкою, Лука Іванович передчасно забрав сина зі школи. Потім майже рік Марко разом із сином князя Кантакузена вчився в іншій школі, навчався говорити французькою та німецькою. Далі навчався у бобринецькій повітовій школі. Тоді хлопець жив

у своєї бабусі по матері. То була сім'я, де в пошані було мистецтво. Мати навчила його грі на скрипці, заохотила до участі в аматорських виставах, які відбувалися за її участі. Тут він уперше побачив вистави трупи Людвіґа Млотковського, де грали українські п'єси.

Бобринецьку повітову школу Марко закінчує із похвальним листом. Потім, за сприяння батька, маючи каліграфічний почерк, стає канцеляристом у суді. Після невдалої спроби продовжити навчання в київській гімназії юнак, заохочуваний батьком, у 1862—1863 роках відвідує заняття на юридичному факультеті Київського університету як вільний слухач, але не закінчує навчання. З лютого 1864 року він знову на службі у Бобринецькому суді. З 1865-го, коли повіт переводять з Бобринця до Єлисаветграда, стає секретарем поліцейського управління. У 1869 році він уже секретар бобринецької міської думи. Та, зрештою, за якийсь час подає у відставку. Кидає раз і назавжди державну службу.

Це, так би мовити, зовнішня течія подій його дитинства і юності. Так, службової кар'єри він не зробив, вищої освіти так і не здобув, натомість усього себе присвячує українському театру. Спершу — театральному аматорству.

У Бобринці трапилась знаменна, в усякому разі не побутова подія. Двоє майбутніх друзів і співтворців, майбутні корифеї українського театру Марко Кропивницький та Іван Тобілевич (тоді ще не Карпенко-Карий), на чотири роки молодший за нього, уперше зустрічаються. Позналилися на риболовлі на живописному березі річки Сугаклей, пожалілися один одному на рутину канцелярської служби, порозумілися на цьому. Я от подумав: чи не на спомин про чиновницьку службу Кропивницький усе життя писав гусячим пером і гримувався при свічках. Тоді ж Марко на знак дружби подарував Іванові свою вудку і половину рибаль-

ЗМІСТ

Чому я пишу про Кропивницького?	3
I. Театр життя юного Марка	12
II. Шлях до української сцени. Перші кроки	17
III. «Товариство українських акторів під орудою М. Л. Кропивницького»	26
IV. Харизма актора Марка Кропивницького	36
V. Відкривач талантів	50
VI. Перший український режисер	73
VII. Драматургія Марка Кропивницького	82
VIII. «Думи мої, думи...»	86
IX. «Соловейко»	91
X. Батько українського театру	95
XI. Мистецький «Затишок»	99
XII. Театр юного глядача	105
XIII. Відхід у небуття — життя в історії	111